

О. В. Сапронов*

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ

У відповідності до класифікації основних потреб людини за Абрахамом Маслоу, потреба у безпеці є другою за значущістю для людини після потреби в їжі¹.

Питання, пов'язані із транспортною безпекою, останнім часом все частіше привертають увагу як науковців, так і практичних працівників. Виклики, ризики та загрози національній безпеці у транспортній сфері мають значну питому вагу у забезпеченні національної безпеки України та усього світу. Так, слід зауважити, що більшість терористичних актів у світі вчинюється саме у сфері транспорту, а кількість жертв дорожньо-транспортних пригод і авіакатастроф стрімко збільшується із кожним роком. Важливими питаннями сфери транспортної безпеки є екологічні питання, безпека людей, вчинення злочинів у сфері транспорту тощо.

Сполучені Штати Америки після подій 11 вересня витратили (за даними різних джерел) більше 10 млрд. доларів на розвиток національної системи транспортної безпеки². В Україні питанням транспортної безпеки приділяється, вочевидь, недостатньо уваги.

Для розробки ефективних заходів протидії викликам, ризикам та загрозам у вказаній сфері, перш за все, необхідно визначити саме поняття “транспортна безпека”. Без розуміння цього терміна складно успішно регулювати відносини в галузі транспортної безпеки, оскільки термінологія є основою створення та використання будь-якої професійної інформації.

Транспортна безпека є одним з видів безпеки, тому цей термін є похідним від поняття “безпека”.

Слово “безпека” у найбільш загальному значенні означає стан, при якому не загрожує небезпека кому-небудь або чому-небудь³. Коли мова йде про предмети, явища чи процеси, під безпекою нерідко розуміють їх здатність зберігати свою сутність, основні ознаки та якості при руйнуючому впливові інших предметів, явищ або процесів⁴.

Деякі сучасні дослідники, окрім об'єктивних компонентів поняття “безпека”, виділяють ще суб'єктивні — відсутність чи наявність страху щодо руйнації чи пошкодження певних цінностей тощо⁵. Необхідно погодитись, що такий підхід заслуговує на увагу. Суб'єктивне сприйняття особою, населенням країни або органами державної влади стану особистої захищеності або стану захищеності країни, як правило, є основою для прийняття певних заходів для підвищення рівня захищеності. Часто суб'єктивне сприйняття стану безпеки не відповідає її об'єктивному стану.

© Сапронов О. В., 2008

* докторант Національної академії державного управління при Президенті України (м. Київ), кандидат юридичних наук

¹ Маслоу А. Г. Мотивация и личность. — СПб.: Евразия, 1999. — 478 с.

² Салеев В. Н. Транспортная безопасность — категория экономической // Транспортная безопасность и технологии. — 2004. — № 1. — С. 106-107.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.: Ірпінь: Перун, 2003. — 1440 с.; Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М.: Русский язык, 1984. — 816 с.

⁴ Гудема Г. Х., Степаненко Ю. В. Понятие и содержание транспортной безопасности // Транспортная безопасность и технологии. — 2005. — № 1.

⁵ Бодрук О.С. Структури военной безопасности: национальный та міжнародний аспекти. — К.: НІПМБ, 2001. — 300 с.

Але, на наш погляд, визначення безпеки, що використовується в наукових дослідженнях та нормативних документах, — категорія, перш за все, об'єктивна. А суб'єктивне ставлення до неї виступає лише одним з об'єктивних факторів, що впливають на існуючий рівень безпеки. Так, недооцінка небезпечності певної ситуації, як правило, збільшує рівень небезпеки. Перебільшення небезпеки може впливати як позитивно, так і негативно або нейтрально на об'єктивний рівень безпеки.

Слід погодитись із тими авторами, які вважають, що безпека — це не відсутність загроз, а лише певний стан відносно стабільності існування особи, суспільства та держави, який піддається регулюючому впливові.

При визначенні поняття “безпека” одні автори використовують в якості предмета захисту слово “інтерес”, а інші — слово “цінність”.

Цінними можуть бути предмети або явища. Інтереси — це потреби в чому-небудь⁶. Хоча термін “безпека” можна визначити шляхом використання поняття “інтереси”, проте термін “цінності”, з позицій семантики та етимології, на нашу думку, краще відповідає предмету захисту в цьому визначенні. Наприклад, життя чи здоров'я людини є цінністю та предметом захисту при забезпеченні безпеки особи. Звичайно, можна сказати, що захищається інтерес (потреба) особи залишитись живою або інтерес збереження її здоров'я. Але, поряд із цим, поняття “цінність”, на наш погляд, більш точне.

Крім того, слід зауважити, що “цінність”, на нашу думку, більш об'єктивна категорія, ніж “інтерес”, що важливо при визначенні поняття “транспортна безпека”. Далеко не всі інтереси громадян або груп осіб мають захищатися, оскільки серед них можуть бути й інтереси асоціальної або протиправної спрямованості. Часто особисті або суспільні інтереси суперечать національним, у зв'язку з чим втрачають цінність. Також існують положення про дозвіл на заподіяння шкоди особистим або суспільним інтересам для відвернення більш значної шкоди (випадки крайньої необхідності в праві). Натомість поняття “цінність” асоціюється з об'єктивно необхідними потребами.

Таким чином, ми поділяємо думку науковців, які вважають, що безпека особи та суспільства повинна визначатись саме через цінності, що їм належать. В той же час, термін “інтерес”, на нашу думку, може використовуватись при визначенні цього поняття у словосполученні “державні інтереси” або “національні інтереси”, оскільки вони завжди є об'єктивно необхідними з точки зору національної безпеки. Слід зауважити, що словосполучення “державні інтереси” та “національні інтереси” є сталими та загальноживаними, тому пропонуємо у визначенні вживати їх у цьому вигляді.

Таким чином, термін “безпека” можна визначити як стан захищеності особистих і суспільних цінностей та державних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Транспортна безпека є одним з важливих сегментів національної безпеки, тому для її визначення необхідно, крім того, виділити поняття національної безпеки.

Національна безпека достатньо тривалий час розглядалася, як правило, виключно як воєнна безпека. Згодом обсяг цього поняття був розширений. На теперішній час є два основних підходи до визначення цієї категорії. Одні дослідники (С. Браун, М. Каплан та ін.) пов'язують національну безпеку із визначенням національних інтересів. Інші (А. Волферс, Д. Кауффман та ін.) розглядають національну безпеку через призму базових цінностей суспільства⁷.

⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.: Ірпінь: Перун, 2003. — 1440 с.; Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М.: Русский язык, 1984. — 816 с.

⁷ Бодрук О.С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти. — К.: НІПМБ, 2001. — 300 с.

Викликає заперечення виділення “базових” цінностей. На наш погляд, цей термін є зайвим у цьому словосполученні. Ми вважаємо, що категорії “цінність” іманентно притаманна важливість, не другорядність. До того ж, на нашу думку, достатньо складно чітко відділити “базові” цінності від “не базових”. Такий поділ може лише заплутати. Більш доцільною виглядає ієрархічна побудова цінностей за ступенем їх важливості. Але для визначення національної безпеки, на нашу думку, така класифікація не потрібна.

Також викликає сумнів доцільність розкриття поняття “національна безпека” через цінності “суспільства”. Безпеку за об’єктами захисту можна класифікувати на особисту безпеку, безпеку суспільства та безпеку держави. Слово “національна” в цьому визначенні є синонімом слова “державна”, тому, на наш погляд, саме держава або нація має фігурувати у визначенні національної безпеки. Якщо автори зазначеної позиції вважають, що суспільство та держава — синоніми в цьому визначенні, ми не поділяємо такої точки зору, оскільки суспільні та державні цінності, на наш погляд, хоча й достатньо споріднені, але не співпадають.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про основи національної безпеки”, національна безпека — це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам⁸.

На нашу думку, це визначення є не зовсім вдалим. Якщо безпека є “національною”, тобто безпекою нації, народу, навіщо включати в якості об’єктів захисту людину та громадянина або суспільство?

Суспільство — це сукупність людей, об’єднаних характерними для них відносинами на певному ступені історичного розвитку. Особа — це людина як член суспільства та носій певних властивостей. Нація — це конкретно-історична форма спільності людей, об’єднаних єдиною мовою і територією, глибокими внутрішніми економічними зв’язками, певними рисами культури і характеру. Також слово нація використовується як синонім слова держава⁹.

Є безпека особи, є безпека суспільства, а є національна безпека. Не можна в рамках забезпечення національної безпеки займатись забезпеченням безпеки кожної особи чи суспільства. Звичайно, при забезпеченні національних інтересів автоматично забезпечується захист деяких цінностей громадян та суспільства. І навпаки, захищаючи суспільні чи особисті цінності, ми, як правило, забезпечуємо захист певних національних інтересів. Але це не дає нам підстави для змішування цих понять при визначенні національної безпеки. Виключно нація, тобто багатонаціональний народ України, може, на нашу думку, виступати об’єктом національної безпеки у цьому визначенні.

Крім цього, не зрозуміло, навіщо у визначення національної безпеки включати вислів “за якої забезпечується сталий розвиток суспільства”. Забезпечення сталого розвитку суспільства, на нашу думку, — не обов’язкова характеристика національної безпеки. Розвиток суспільства відбувається у великій кількості напрямків та сфер. Він не завжди може бути сталим, в деяких сферах розвиток може деякий час взагалі бути відсутнім, але це не означає наявності небезпеки, як це впливає із визначення.

Окремі дослідники визначають національну безпеку як “ступінь захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави”, аргументуючи свою

⁸ Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. // ВВР. — 2003. — № 39. — Ст. 351.

⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.: Ірпінь: Перун, 2003. — 1440 с.; Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М.: Русский язык, 1984. — 816 с.

позицію тим, що, як правило, для кожної конкретної держави треба визначити верхній і нижній рівні захищеності¹⁰.

Ступінь — це порівняльна величина, що характеризує розмір, інтенсивність чого-небудь. Натомість, стан — це обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває, існує; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами¹¹. Відповідно до цих визначень, на наш погляд, національну безпеку слід визначати саме через стан. Це визначення не виключає рухливість та мінливість ситуації у сфері безпеки, а також визначення ступенів захищеності. А ступінь безпеки є одним з її критеріїв.

На наш погляд, національну безпеку можна визначити як стан захищеності державних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Останніми роками проблемі транспортної безпеки приділяється дедалі більше уваги. Хоча термін “транспортна безпека”, який з’явився порівняно нещодавно, достатньо широко використовується у літературі та ЗМІ, до цього часу немає його загально визнаного тлумачення. Як вірно відзначається в літературі, це породжує істотні розбіжності щодо характеру, класифікації загроз та обсягу самого поняття “транспортна безпека”¹². Також чимало дослідників відзначають, що останніми роками термін “транспортна безпека” часто розглядається лише в аспекті антитерористичної безпеки¹³. Це, вірогідно, обумовлено різким збільшенням терористичних актів у світі, пов’язаних саме із транспортними комунікаціями.

Між тим, не викликає сумніву, що антитерористична безпека є лише одним з аспектів транспортної безпеки, хоча й достатньо актуальним. Також необхідно відмітити, що антитерористична безпека не охоплюється межами поняття “транспортна безпека”. Хоча переважна кількість терористичних актів сьогодні вчинюється саме на транспорті, але, поза сумнівом, транспортними комунікаціями не вичерпуються місця та способи їх вчинення. Тому можна сказати, що транспортна та антитерористична безпека є достатньо взаємопов’язаними, але не тотожними поняттями.

Не викликає суперечок те, що транспортна безпека є важливою складовою частиною національної безпеки будь-якої сучасної розвиненої країни. З огляду на те, що транспортні комунікації різних країн є взаємопов’язаними, можна сказати, що поняття “транспортна безпека”, крім того, носить міжнародний характер. Цей висновок має суттєве значення для нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення транспортної безпеки.

Т. В. Богданова пропонує при розгляді транспортної безпеки враховувати її економічні, екологічні та соціальні складові¹⁴.

А. М. Новікова наводить власне визначення транспортної безпеки як стану захищеності національних (життєвоважливих) інтересів особи, економіки, держави від реальних та потенційних загроз якісному транспортному забезпеченню на внутрішніх та міжнародних ринках перевезень на основі ефективного використання її транзитного потенціалу. Транспортна безпека, на її думку,

¹⁰ Бодрук О. С. Структури військової безпеки: національний та міжнародний аспекти. — К.: НІПМБ, 2001. — 300 с.

¹¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.: Ірпінь: Перун, 2003. — 1440 с.; Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М.: Русский язык, 1984. — 816 с.

¹² Экмалян А. М., Мерсиянов А. А. О понятии “транспортная безопасность” [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.oftb.org/rus/expo/Pshibram8.html 09.12.2006.

¹³ Новікова А. М. Україна в системі міжнародних транспортних коридорів: Монографія. — К.: НІПМБ, 2003. — 493 с.

¹⁴ Богданова Т. В. Проблема транспортной безопасности и ее ключевые вопросы // Тезисы доклада на IV международная научно-практическая конференция “Терроризм и безопасность на транспорте” [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.oftb.org/rus/expo/doklad18.html (09.12.2006).

характеризується як стійкість функціонування транспортних мереж до негативних впливів внутрішніх та зовнішніх економічних, політичних, техногенних і природних чинників, а також здатність мінімізувати викликані ними збитки¹⁵. Таким чином, автор визначає складові транспортної безпеки — економічну, політичну, технологічну та екологічну.

На нашу думку, транспортна безпека містить чотири складові: економічну, екологічну, соціальну та технологічну. При цьому політична складова відноситься до соціальної.

У проекті Закону Російської Федерації “Про транспортну безпеку” транспортну безпеку було визначено як стан захищеності життєвоважливих інтересів особи, суспільства та держави в сфері транспортного комплексу, споживачів транспортних послуг, об’єктів та суб’єктів транспортної інфраструктури від актів незаконного втручання, у тому числі від актів тероризму в усіх його проявах¹⁶.

В остаточній редакції Закону РФ “Про транспортну безпеку” 2007 року транспортну безпеку визначено як стан захищеності об’єктів транспортної інфраструктури і транспортних засобів від актів незаконного втручання¹⁷.

Слід погодитись із С. С. Сулакшиним та іншими дослідниками, що такі визначення є обмеженими, оскільки містять лише одну загрозу — акти незаконного втручання та ігнорують інші види загроз. Крім цього, дослідники відзначають, що у визначенні транспортної безпеки доцільно було б вказати на основні заходи, завдяки яким буде досягнуто цей стан захищеності¹⁸.

На нашу думку, остання рекомендація є необґрунтованою, оскільки будь-яке визначення повинно містити лише обов’язкові, конститутивні характеризуючі ознаки. А навести вичерпний перелік заходів нейтралізації загроз у транспортній сфері не уявляється можливим.

Розробники Концепції транспортної безпеки РФ під транспортною безпекою розуміють стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави у транспортній сфері від широкого спектра внутрішніх та зовнішніх загроз, стан захищеності транспортного комплексу від цих загроз.

Таке визначення отримало підтримку дослідників, оскільки воно дозволяє відійти від поширеного сьогодні розуміння транспортної безпеки переважно як попередження тероризму на транспорті. Так, в Проекті Концепції обґрунтовано стверджується, що попередження та запобігання терористичним актам на транспорті — це лише частина (хоча й досить значна та винятково актуальна) проблеми забезпечення транспортної безпеки країни в цілому. Іншими її складовими є захист транспортної сфери від інших, у тому числі кримінальних, форм незаконного втручання в функціонування транспорту, а також діяльність, спрямована на недопущення різного роду надзвичайних пригод, породжених станом транспортних технічних систем (їх зношеністю, аварійністю, недосконалістю), а також порушенням правил їх експлуатації. Це дозволяє визначити весь обсяг поняття “діяльність по забезпеченню транспортної безпеки”.

¹⁵ Новікова А. М. Україна в системі міжнародних транспортних коридорів: Монографія. — К.: НІПМБ, 2003. — 493 с.

¹⁶ О транспортной безопасности: Проект № 213407-4 Федерального Закона РФ [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://sklad-zakonov.narod.ru/Vlad134/213407-4_pr.htm (20.06.2007).

¹⁷ О транспортной безопасности: Федеральный закон Российской Федерации // Российская газета. — 2007. — № 4294. — 14 февраля.

¹⁸ Сулакшин С. С., Козлов Ю. П., Вилисов М. В. и др. Проблемы нормативно-правового регулирования транспортной безопасности в РФ [Электронный ресурс] — Режим доступа: www.oftb.org/rus/expo/doklad4.html (20.06.2007); Сулакшин С. С., Вилисов М. В., Жукова А. В. и др. Нормативные правовые проблемы обеспечения транспортной безопасности Российской Федерации // Проблемы нормативно-правового регулирования транспортной безопасности. — М.: Научный эксперт, 2004.

Російські науковці А. М. Екмалян та А. А. Мерсіянов вважають, що транспортна безпека — це важлива складова частина національної безпеки, що відображає стан захищеності життєвоважливих інтересів особи, суспільства та держави в транспортному комплексі від внутрішніх та зовнішніх загроз¹⁹.

Ми підтримуємо поділ загроз на внутрішні та зовнішні у цьому визначенні. Але викликає заперечення включення вислову “в транспортному комплексі”, оскільки, на нашу думку, інтереси та цінності, що підлягають захисту в межах дотримання транспортної безпеки, перебувають не лише у межах транспортного комплексу. Також ми вважаємо, що немає потреби підкреслювати у визначенні те, що транспортна безпека є важливою складовою частиною національної безпеки, оскільки це не є специфічною характеристикою поняття, що визначається. Крім того, ми вважаємо, що транспортна безпека — це і є, власне, “стан захищеності”. Вона його уособлює, тому говорити, що транспортна безпека його відображає, на наш погляд, не зовсім коректно.

Таким чином, на наш погляд, транспортну безпеку можна визначити як стан захищеності особистих та суспільних цінностей і національних інтересів у транспортній сфері від внутрішніх та зовнішніх загроз.

У цьому визначенні можна відобразити поділ транспортної сфери на економічні, екологічні, соціальні та технологічні складові. Але, на нашу думку, це лише ускладнить розуміння цього визначення і не надасть істотних переваг.

Необхідно підкреслити, що хоча транспортна безпека є складовою національної безпеки, вона не обмежується територією чи транспортною системою конкретної держави з огляду на високий рівень взаємопроникнення національних транспортних комунікацій та систем.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою національної безпеки
Національної академії державного управління при Президентові України
(протокол № 7 від 12 червня 2007 року)*

¹⁹ *Экмалян А. М., Мерсиянов А. А.* О понятии “транспортная безопасность” [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.oftb.org/rus/expo/Pshibram8.html (09.12.2006).